

Yrd. Doç. Dr.
Erhan Birgili

Arş. Gör.
Nevran Karaca

Futures Sözleşmeler ve Muhasebeleştirilmesi

Yrd. Doç. Dr. Erhan BİRGİLİ
Sakarya Üniversitesi, İİBF Öğr.
Gör. Nermin AKYEL
Sakarya Üniversitesi, Geyve M.Y.O.
Arş. Gör. Nevran KARACA
Sakarya Üniversitesi, İİBF

Özet

Firmalarda risk yönetiminde kullanılan araçlardan biri de türev ürünlerdir. Türev ürünlerin bir çeşidi olan futures sözleşmeler, riskten korunmak ve riski yönetmek amacıyla gelişmiş ülkeler tarafından yoğun biçimde kullanılmasına rağmen ülkemizde yaygın bir kullanım alanına sahip değildir. Bunun temel sebepleri arasında işlem yapacak kişi ya da kuruluşların futures piyasa ve işleyişi hakkında gerekli bilgilere sahip olmamaları ve türev araçlara dair vergilendirme ve muhasebe esaslarının yetersiz oluşu gösterilebilir. Türev ürünlerin muhasebeleştirilme esasları konusunda FASB ve IASB'nin yapmış olduğu birtakım düzenlemeler bulunmaktadır; ancak ülkemizde bu konuda düzenlenmiş bir standart bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, futures sözleşmelerin muhasebeleştirilmesinde karşılaşılabilecek bir takım hususlara dikkati çekmektir.

Anahtar Sözcükler: Türev Araçlar, Futures Sözleşmeler, Türev Araçların Muhasebeleştirilmesi.

Abstract (Futures Contrats And It's Accounting)

Derivatives are one of the means that companies use in risk management. However; future contracts, one type of derivatives, that are especially used to avoid from risk and to manage risk by developed countries, don't have a widespread usage field in our country. The lack of necessary knowledge that the people or foundations have about futures market and its process, and also the lack of principles about the accounting and tax of derivatives can be presented as the basic principles of this situation. There are some regulations that FASB and IASB have done about accounting principles of derivatives; but in our country there isn't a regulated standart about this subject. The aim of this study is to call attention to the some subject about futures contracts accounting system.

Key Words: Derivatives, Futures Contracts, Accounting of Derivatives.

1. Giriş

Türev araçlar firmalar tarafından uzun yıllardır etkin bir risk yönetim aracı olarak kullanılmaktadır. 1972 yılında Bretton Woods (sabit kur) sisteminin sona ermesiyle beraber döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar firmaların döviz kuru riski ile karşı karşıya kalmalarına neden

olurken, uluslararası para piyasalarındaki faiz oranlarında meydana gelen dalgalanmalar da yüksek faiz riski sorununu gündeme getirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, daha önceleri yalnızca ticari mallar için uygulama alanı bulan türev araçlar söz konusu risklerden korunma amacına yönelik olarak da kullanılmaya başlanmıştır.

Finansal türev araçlardan biri olan Futures sözleşmeler, riskten korunmak ve riski yönetmek amacıyla gelişmiş ülkeler tarafından yoğun biçimde kullanılmaktadır. Ülkemizde ise etkin bir risk yönetim aracı olan futures sözleşmeler henüz yaygın bir kullanım alanına sahip değildir.

Futures sözleşmelerin işlem hacminin düşük kalmasında, dolayısıyla futures piyasaların yeterli gelişmeyi sağlayamamasında birçok faktör etkili olmuştur. Bugüne dek yalnızca bankalar aracılığı ile gerçekleştirilen futures sözleşmeler hakkında potansiyel kullanıcıların bilgi sahibi olmayışı, yakın tarihe kadar söz konusu sözleşmelerin bireysel kullanıcılarının işlem yapacağı bir piyasanın var olmayışı, türev ürünlere ilişkin vergilendirme ve muhasebeleştirilme esaslarına dair düzenlemelerin mevcut olmayışı veya yetersizliği bunlardan başlıcalarıdır.

Çalışmanın amacı, futures sözleşmelerin muhasebeleştirilmesi konusunda bilgi vermek ve konuyla ilgili mevcut düzenlemelerde açık olmayan bir takım hususlara değinmektir. Bu amaçla çalışmada, öncelikle futures sözleşmelerine ilişkin genel bilgilere yer verilmiş, sonrasında sözleşmelere bağlı olarak gerçekleşen işlemlerin muhasebeleştirilmesi, döviz futures sözleşmeleri esas alınarak düzenlenmiş bir örnek aracılığıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Futures sözleşmelerin dönemselsel olarak değerlendirme konusuna, ayrı bir çalışma konusu olması sebebiyle, kısaca değinilmekle yetinilmiştir.

2. Futures Sözleşmelerin Özellikleri

Futures sözleşmeler, belirli kalitede bir malın veya bir mali enstrümanın gelecekteki bir tarihte önceden tespit edilen fiyatlardan alınıp satılmasını sağlayan sözleşmeler olarak tanımlanabilir (Ceylan, 2002: 405). Futures sözleşmeler günlük olarak gerçekleşen kazanç ve kayıp esasına göre borsada işlem gören vadeli sözleşmeler olarak da tanımlanabilir (Brealey ve diğerleri, 2001: 701). İkinci tanımdan da anlaşılacağı gibi futures sözleşmeler, piyasa fiyatına bağlanmıştır. Futures sözleşmelerin günlük bazda piyasa fiyatına bağlı olarak değerlendirilme tabii tutulmasıyla

ortaya bir kar veya zarar rakamı çıkmaktadır. Sözleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan bir kar rakamı söz konusu ise bu kar rakamı ilgili tarafa Ödenmekte, zarar ise tahsil edilmektedir.

Futures sözleşmelerin işlem gördüğü piyasaların; gelecekteki fiyatların doğru tahmini ve spot piyasaya karşı bir alternatif korunma(hedging) geliştirme olmak üzere iki temel fonksiyonu bulunduğu söylenebilir (Çetin, 1999: 9). Futures piyasaların, sözleşmeye konu olan varlıkların gelecekteki değer hareketlerinin doğru biçimde belirlenmesine araç olma fonksiyonunu yerine getirmesi, yatırımcıların çeşitli risklerden korunmasını olanaklı hale getirecektir. Etkin şekilde hesaplanmış future fiyatlar, yatırımcının ilerideki tüketim ve yatırım kararlarına ışık tutacaktır (Kolb, 1995: 4). Dolayısıyla yatırımcıların etkili şekilde korunması, futures piyasaların fiyatların doğru belirlenmesi fonksiyonunu sağlıklı şekilde yerine getirmesine bağlı olacaktır. Tabiidir ki fiyatların piyasada müdahale olmaksızın doğru şekilde belirlenmesi, diğer bir ifadeyle futures piyasaların fonksiyonlarını yerine getirebilmesi etkin bir piyasanın varolmasıyla mümkün olacaktır.

Futures sözleşmeler, sözleşmeye taraf olanlar tarafından korunma, spekülasyon ya da arbitraj amaçlarıyla kullanılabilir. Gelecekteki mal, hisse senedi, döviz fiyatları ve faiz oranlarında meydana gelecek hareketlerin sebep olduğu riskleri azaltmak amacıyla futures sözleşmelere taraf olunması söz konusu ise bu işlem korunma amaçlı olarak nitelendirilir (Ceylan, a.g.e., 421). Korunma, mevcut bir varlığın nakit akışlarının korunması, mevcut bir borcun maliyet artışından korunmak, gerçekleşmesi kesin olan veya ileriki tarihlerde gerçekleşmesi beklenen bir taahhüt için söz konusu olmaktadır. Şayet futures sözleşmelere spot piyasa ile futures piyasa arasında oluşacak fiyat, faiz oranı, döviz kuru ve bunun gibi farklılıklardan yararlanılarak kazanç sağlamak amacıyla taraf olunmuşsa sözleşme spekülatif amaçlı olarak değerlendirilir.

Futures sözleşmelerin temel özelliği, fiyat dışında sözleşmenin içerdiği unsurların standart bir formda olmasıdır. Stan-

dart sözleşmelerde fiyat hariç diğer tüm unsurlar tanımlanmış olup, alım-satım sırasında uygulanacak olan fiyat sözleşmenin düzenlendiği tarihte belirlenir. Futures sözleşmeleri, özellikle vadeli işlem piyasalarından olan forward piyasalardan ayırt etmek için özelliklerine de değinmek gerekir. Bunlar ana hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir:

i. Futures sözleşmeler organize olmuş borsalarda işlem görürler. İşlemlerin borsada yapılıyor olması sözleşmeye uymama riskini ortadan kaldırır. Borsa alıcı ve satıcılara işlemlerini gerçekleştirebilecekleri bir mekân sağlamanın yanı sıra günlük alım-satımlar ile ilgili kurallar oluşturarak bunların ifasını denetleyen üçüncü bir taraf olarak futures sözleşmelere konu olur (Selvi, 2000: 14).

ii. Sözleşmeler standart niteliklere sahiptir. Futures sözleşmelerde sözleşmeye konu olan finansal varlığın türü, miktarı ve tutarı standart olarak yer alır; sözleşmenin standart olması sebebiyle futures sözleşmeler kolayca devredilebilmektedir (Selvi, a.g.e., 14). Sözleşmeye konu olan finansal varlığın taşınması gereken nitelikler; teslim yeri, teslim zamanı ve kapsadığı dönem önceden belirtilir. Örneğin; İMKB Vadeli İşlemler Piyasası'nda yalnızca USD ve Euro üzerinden işlem gören döviz futures sözleşmeleri var olup, bu sözleşmelerin standart büyüklüğü 10.000 USD ve 10.000 Euro olarak belirlenmiştir. İşlem yapmak isteyenler bu tutarlar ve katları oranında pozisyona girebilirler (İMKB Vadeli İşlemler Piyasası İşleyiş Esasları Genelge No: 189).

iii. Futures sözleşmelerde yer alan taraflar arasındaki değişim işlemleri takas odalarında gerçekleştirilir. Takas odaları, borsa üyeleri tarafından oluşturulan ve yaptırım gücüne sahip büyük kuruluşlardır (Akçan, 2002: 117). Tarafların birbirleri ile karşı karşıya gelmeden işlem yapmalarına imkan sağlayan takas odaları, hem alıcı hem de satıcı için sözleşmenin garantörü durumunda olup belirli bir komisyon karşılığı tarafların eşleştirilmesi, günlük olarak borsada belirlenen fiyatların ilanı ve teminat (marj in) işlemlerinden sorumludur.

iv. Futures piyasalarda teminat sistemi ve günlük mutabakat işlemleri sözkonusudur. Futures sözleşme tarafları muhtemel kayıp ve kazançları için sözleşme alım satımının yapıldığı tarihte başlangıç teminatı olarak adlandırılan belirli bir miktar nakit ya da menkul kıymeti aracı kuruma yatırmak zorundadır (Yayla ve Gago, 2000: 68). Başlangıç teminatı genelde sözleşme tutarının %5 ile %15'i arasında belirli bir yüzde olarak belirlenmektedir. İMKB'de iş bu oran %12 olarak uygulanmaktadır (İMKB Vadeli İşlemler Piyasası Genelge No: 191). Teminat sisteminin temel amacı, tarafların sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmeleri için finansal bir güvence sağlamaktır (Kolb, a.g.e., 10). Teminat sisteminin diğer bir amacı ise, vade sonuna kadar yüklü bir tutara ulaşacak olan kar ya da zarar tutarlarının vadeyi beklemeden her gün için yeniden hesaplanarak ödenmeme riskinin ortadan kaldırılmasıdır (Uzun, 2003: 73). Sürdürme teminatı genellikle İMKB'de olduğu gibi başlangıç teminatının %80'i kadardır. Yatırımcının cari hesabının sürdürme teminatı tutarının altına düşmesi durumunda teminatın başlangıç teminatı seviyesine yükseltilmesi istenir. Değişim teminatı olarak adlandırılan bu tutar yalnızca nakit olarak ödenebilir.

Günlük mutabakat sisteminde uzlaşma fiyatı belirlenerek bir önceki sözleşme değerinin belirlenmesinde esas alınan fiyat ile sozkonusu uzlaşma fiyatı arasındaki fark sözleşmenin o günkü kar veya zararını oluşturacaktır. Günlük değerlendirme sonucunda ortaya çıkan kazanç tutarları tahsil edilmekte, kayıp tutarları ise ödenmektedir (Shapiro, 1998: 131). Günlük mutabakat işlemi sonucunda sözleşme değerinin uzlaşma fiyatı esas alınarak güncellenmesi suretiyle sözleşme her gün yenilenmiş olur.

v. Sözleşmeye taraf olanların meydana gelebilecek aşırı fiyat değişimleri dolayısıyla zarara uğramalarını önlemek amacıyla, maksimum günlük fiyat değişikliği sınırı mekanizması getirilmiştir. Örneğin İMKB'de günlük fiyat değişikliği hareketleri \pm %20 olarak sınırlandırılmıştır.

Futures sözleşmelerin sona erdirilmesi (pozisyon kapatma) nakit ödeme yoluyla, ters işlem yapmak suretiyle ya da fiziksel teslim yolu ile olmak üzere üç şekilde gerçekleştirilebilmekle birlikte ülkemizdeki uygulamaların yalnızca %3'lük kısmı fiziksel teslimat ile kapatılmaktadır (Ceylan, a.g.e., 406). Kalan kısmın büyük çoğunluğu ise ters işlem yapılmak suretiyle kapatılmaktadır. Futures sözleşmelerin büyük bir kısmının ters işlem yapılarak sona erdirilmesi, futures sözleşmesinin spekülasyon amacıyla yapıldığı anlamına gelmemektedir. Zira futures sözleşmelerin bir kısmı tür itibariyle fiziksel teslimata olanak vermemektedir. Faiz oranı ve hisse senedi futures sözleşmeleri, bu tür sözleşmelere örnek olarak gösterilebilir.

Futures sözleşmeler; Ticari Mal, Faiz, Endeks ve Döviz Futures Sözleşmeleri olmak üzere genelde dört grupta ele alınmaktadır

3. Futures Piyasaların Türkiye'deki Durumu

Türkiye'nin ilk türev piyasası, yalnızca altına dayalı futures sözleşmelerinin alım-satımının gerçekleştirildiği, İstanbul Altın Borsası Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası olup 15 Ağustos 1997 tarihinde faaliyete geçmiştir (Heper ve Ekinci, 2004: 50). Şubat 2001 kriziyle, dalgalı döviz kuru uygulamasına geçilmesi sonucu, dövizde meydana gelen kur riskini azaltmak amacıyla, 15 Ağustos 2001 tarihinde de İMKB bünyesinde Döviz Dayalı Vadeli İşlemler Piyasası faaliyete geçirilmiştir. İMKB'de şu an yalnızca USD ve Euro üzerinden düzenlenen futures sözleşmeler işlem görmektedir. Bu sözleşmelerin büyüklüğü 10.000 USD ve 10.000 Euro olarak standartlaştırılmıştır. Ancak, Ocak 2002 döneminden Ocak 2003 dönemine kadar İMKB'de futures sözleşmelerini içeren hiçbir işlem yapılmamıştır (Uzun, a.g.e., 77). Türev piyasaların kuruluşu ile ilgili son düzenleme ise SPK'nın 40. maddesi uyarınca kurulan ve 9 Temmuz 2002 tarihinde faaliyete geçen İzmir Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası'dır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılabilir gibi Türkiye'de futures ve opsiyon sözleşmelerinin uygulamaya konulabilmesi

için gerekli yasal altyapı hazırdır. Bugün, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası dışında da İstanbul Altın Borsası ve İzmir Ticaret Borsası, vadeli işlemler için gerekli bölümlerini kurmuşlardır. Ancak, mevcut yapıda teorik olarak varlığı kabul edilen futures piyasasının gerçekte etkin bir piyasa olduğundan söz etmek olanaksızdır (Uzun, a.g.e., 77). Bunun sebeplerinden bir tanesi piyasanın yeni olması ve ekonomik çevreler tarafından yeterince bilinmemesi, diğeri ise döviz kurlarında izlenen dalgalı kur politikası ile kurlarda meydana gelen aşırı dalgalanmaların futures sözleşmelerin karşı karşıya kaldıkları temel riskin derecesini yükselterek pozisyon alacak yatırımcılar için futures fiyatın tespitini güçleştirmesidir. Kurlardaki aşırı dalgalanmalara bağlı olarak futures kontratların başlangıç teminat tutarları da yüksek meblağlar içereceğinden yatırımcılar futures piyasalardan uzaklaşarak forward piyasalara yönelmektedirler.

Bunların dışında türev ürünler hakkındaki hukuki düzenlemelerin yetersizliği, uygulanacak muhasebe yöntemleri hakkında standartların geliştirilmemiş olması ve vergi mevzuatında gerekli düzenlemelere yer verilmemiş olması da futures sözleşmelerin tercih edilmemesine etki eden faktörler olarak sıralanabilir (Çetin, a.g.e., 25).

4. Futures Sözleşmelerine İlişkin İşlemlerin Muhasebeleştirilmesi

Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesine esas teşkil eden hususlar konusunda Financial Accounting Standards Board (FASB) ve International Accounting Standards Board (IASB)'ın yapmış olduğu birtakım düzenlemeler sözkonusudur. Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesiyle ilgili FASB tarafından 52, 80, 105, 107, 119 ve 133 no'lu standartlar geliştirilmiştir. Bunlardan FASB'm 133 sayılı "Türev Araçlar ve Korunma İşlemleri İçin Muhasebe" adlı standardı bu konudaki esas düzenlemeyi oluşturmakta ve türev araçların ve korunma faaliyetlerinin muhasebesini kapsamaktadır (Karahana, 2002: 2). 15.06.1999 tarihinden itibaren geçerli olan bu standart, FASB'm 52 sayılı döviz çevrimleri standardını değiştirerek gelecekte bek-

lenen yabancı paralı işlemlerden doğan riskin türev ürünler aracılığıyla riskten korunması için türev ürün muhasebesine izin vermektedir. Söz konusu standart FASB'in 80 sayılı futures sözleşmelerinin muhasebeleştirilmesi standardının yerine de kullanılmaktadır. Aynı zamanda 105 sayılı "Bilanço Dışı ve Kredi Riski Taşıyan Finansal Araçlarla İlgili Bilgilerin Açıklanması" ve 119 sayılı "Finansal Türev Ürünlerin Gerçek Değerlerinin Açıklanması" standartlarının yerine de geçmektedir. 133 sayılı standart aynı zamanda FASB' in 107 sayılı "Finansal Ürünlerin Gerçek Değerle Yayınlanması" standardını da, 105 sayılı standardı da kapsayacak şekilde formüle edilmiştir (Taş, 2002: 17). IASB ise finansal araçların muhasebeleştirilmesine ilişkin iki ayrı standart oluşturmuştur. Bunlardan IFRS (International Financial Reporting Standard 32) "Finansal Araçlar: Açıklama ve Arz", finansal araçların mali tablolarda gösterimini düzenlerken, IFRS 39 "Finansal Araçlar: Mali Tablolara Alınma ve Değerleme" standardı türev araçların mali tablolara alınma ve değerlendirme esaslarını kapsamaktadır.

Türkiye'de türev ürünlerin muhasebeleştirilme esasları Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)'nun Muhasebe Uygulama Yönetmeliğine İlişkin 1 Sayılı Tebliğ (Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi Standardı) ve SPK'nın yayınlamış olduğu Seri XI, 19 No'lu "Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinin Muhasebesine İlişkin Usul ve Esaslar hakkında Tebliğ" ile düzenlenmiştir. Ancak BDDK'ın türev ürünlere ilişkin olarak yapmış olduğu düzenleme yalnızca bankaları ve özel finans kurumlarını, SPK'nın yapmış olduğu düzenlemeler ise SPK'ya kayıtlı halka arz olunan şirketleri bağlamaktadır. Söz konusu düzenlemelerin kapsamı dışında kalan şirketlerin türev araçları kullanması durumunda bu araçların ne şekilde muhasebeleştirileceklerine dair düzenlemeler bulunmamaktadır.

Gerek IASB ve FASB'in düzenlemeleri gerekse de SPK'nın konuyla ilgili düzenlemelerinde futures işlemlerinin muhasebeleştirilme şeklinin, futures sözleşmelerinin yapılma amacına bağlı olarak değiştiği

görülmektedir. Diğer türev ürünlerde olduğu gibi futures sözleşmeler risk yönetim aracı olarak, başka bir ifadeyle riskten korunmak amacıyla yapılabileceği gibi spekülasyon yani gelir elde etmek amacıyla da yapılabilmektedir. Riskten korunmak amacıyla yapılan sözleşmeler ise fiyat riskini, nakit akış riskini ve yabancı paralı net yatırım riskini koruma amaçlı olmak üzere üç grupta ele alınmaktadır. Riskten korunma amaçlı türev araçları değerlemeye tabi tutarken korunma amacının göz önünde bulundurulması gerekir. Şayet sözleşme nakit akış riskini ve yabancı paralı net yatırım riskinden korunmak amacıyla yapılıyorsa, sözleşme sonucunda ortaya çıkacak kazanç ya da kayıp tutarının işleme konu olan finansal kararın sonuçlarını düzeltmede kullanılacak biçimde muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. Sözleşmeye spekülasyon veya fiyat riskinden korunmak amacıyla taraf olunması halinde ise ortaya çıkan kazanç ya da kayıp tutarının, içerisinde bulunulan dönemin sonuç hesaplarına aktarılması gerekir.

Futures sözleşmelerin muhasebeleştirilmesi sürecine genel hatlarıyla kısaca değinmek sürecin anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Öncelikle futures sözleşmeler, sözleşmenin yapıldığı tarihte nazım hesaplara alınarak sözleşme kapatılana veya sözleşme vadesi sona erene kadar nazım hesaplarda izlenirler. Zira sözleşme konusu tutar sözleşmeye taraf olanların varlık veya kaynaklarında herhangi bir değişmeye yol açmamaktadır. Futures sözleşmelerde, sözleşmeye taraf olduğu anda borsaya önceden bedeli saptanmış bir işlem bedelinin ödenmesi söz konusudur. Söz konusu ödeme sözleşmeyi alan taraf için gider, satan taraf için ise gelir niteliğini taşıyacağından, bu tutar sözleşmenin yapıldığı dönemin sonuç hesaplarına aktarılacaktır. Benzer şekilde futures sözleşmeye taraf olanlar borsa nezdinde hesap açtırmak amacıyla ödedikleri başlangıç teminatını uygun bir aktif hesapta izleyecektir. Gerek başlangıç teminatı gerekse de değişim teminatı tutarlarının sözleşme süresi boyunca "126 Verilen Depozito Ve Teminatlar Hesabı"nda izlenmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Sözleşme süresi boyunca günlük değerlendirmeler sonucu ortaya çıkan kazanç veya kayıpların dönemin sonuç hesaplarına alınıp alınmayacağını sözleşmeye taraf olunma amacı belirleyecektir. Yukarıda da bahsedildiği gibi günlük mutabakat sonucunda ortaya çıkan kar veya zarar rakamının; işlem hedge amaçlı yapılıyorsa, hedge konusu olan finansal kararın sonuçlarını düzeltmede kullanılacak biçimde muhasebeleştirilmesi gerekecektir.

Örnek: 1 Temmuz 2004 tarihinde X firması, Kanada'daki A firmasından 30 Eylül 2004 tarihinde satın almak üzere 100.000 USD tutarında ticari mal satın alma taahhüdüne girmiştir. Firma 30 Eylül'e kadar meydana gelebilecek olan döviz kuru artış riskinden korunmak istemektedir. Bu amaçla firma, 1 Temmuz 2004 tarihinde 30 Eylül 2004 vadeli USD üzerine düzenlenmiş her biri 10.000 USD tutarında olmak üzere 10 adet future sözleşme için alıcı olarak pozisyon almıştır.

Sözleşme tarihinde 1 USD' nin cari piyasadaki kuru 1.550.000 TL'dir. Firma, sözleşme tutarının %20'sini temsil eden 31.000.000.000 TL'yi aracı kuruma ödemiştir.

Sözleşme için sürdürme teminatı, başlangıç teminatının %80'i olarak belirlenmiştir. X firması, vade sonunda sözleşme şartlarını yerine getirip söz konusu döviz satın almıştır. Future sözleşmenin cari piyasadaki değeri 3 ay süresince aşağıdaki gibi seyretmiştir¹:

1 Temmuz 2004:	1.550.000. TL/USD
2 Ağustos 2004:	1.450.000. TL/USD
01 Eylül 2004 :	1.500.000. TL/USD
30 Eylül 2004 :	1.500.000. TL/USD

Yukarıdaki verilerden faydalanarak X firması tarafından sözleşme vadesi boyunca yapılması gereken muhasebe kayıtları, muhasebeleştirme noktaları esas alınarak aşağıda başlıklar halinde gösterilerek açıklanmıştır²:

i. Sözleşme Değerinin Muhasebeleştirilmesi

01.07.2004

924 FUTURE DAN BORÇLULAR HESABI 155.000.000.000.-
Futures kontratın aracı kurumu

925 FUTURE DAN ALACAKLILAR HESABI 155.000.000.000.-
"X" Firması

Futures sözleşmesinin nazım hesaplara kaydı
(100.000.USDn.550.000.TL/USD)

Futures sözleşmeler, SPK Tebliği'nde bilanço dışı kalemler olarak nitelendirildiğinden asli hesaplarda bir varlık ya da borç kalemi altında gösterilmeyip, nazım hesaplarda gösterilmek suretiyle muhasebenin genel kabul görmüş kavramlarından olan tam açıklama ilkesinin de özüne uygun bir şekilde kayda alınması sağlanmış olmaktadır. Adı geçen SPK Tebliği'nde bu konuya bir açıklık getirilmemiş olmakla beraber IASB ve FASB, tüm türev araçlar

da dahil olmak üzere finansal varlıklar ile finansal borçların tamamının bilanço ile ilişkilendirilmek suretiyle mali tablolara alınmasını önermiştir (Karahan, a.g.e., 61). Söz konusu ifadelerden sözleşmelerin kaydedilmesinde nazım hesapların kullanılmasının önerilmediği sonucuna varılmaktadır. Başlangıçta sözleşme dolayısıyla herhangi bir değer hareketi gerçekleşmediğinden sözleşmenin nazım hesaplarda gösterilmesi uygun olacaktır.

¹ Futures sözleşmeler için günlük mutabakat sistemi söz konusu olup, örnekte vadeye kadar her gün için yapılması gereken günlük mutabakat işlemlerinin gerektirdiği hesaplama ve muhasebe kayıtları fazla yer tutacağından değerlendirme işlemi aylık bazda yapılmıştır.

² Günlük mutabakat sonucunda ortaya çıkan kazançlara dair yapılan muhasebe kayıtları, kazanç tutarlarının takas odasından çekilmediği varsayılarak yapılmıştır.

ii. Başlangıç Teminatının Muhasebeleştirilmesi

01.07.2004

126 VERİLEN DEPOZİTO VE TEMİNATLAR HESABI 31.000.000.000.-

100 KASA HESABI

31.000.000.000.-

Aracı kuruma başlangıç teminatının ödenme kaydı
(155.000.000.000.TL* %20)

Sözleşmenin imzalanmasıyla birlikte sözleşmeye taraf olan alıcı ve satıcı, sözleşmenin belirli bir yüzdesini temsil eden başlangıç teminatını takas odasına nakit ya da menkul kıymet olarak yatırmak durumundadır. SPK'nın adı geçen tebliğinin 15. maddesinde başlangıçta takas odasına ödenen teminat tutarı ile sözleşme vadesi boyunca gerek teminat niteliğinde yapılan ödemelerin gerekse de teminat hesabından elde edilen faiz nedeniyle takas kurumundan olan alacakların menkul kıymetler hesabında izleneceği belirtilmektedir. Ancak yapılan ödeme teminat niteliğinde olduğundan menkul kıymetler hesabında izlenmesi uygun değildir.

Her iki durumda da yapılacak kayıtlarda "126 Verilen Depozito Ve Teminatlar Hesabı" borçlandırılırken, teminat tutarının nakit olarak Ödenmesi durumunda 100 Kasa Hesabı'nın alacaklandırılmasının uy-

gun olacağı düşünülmektedir³. Teminat olarak gösterilen varlığın menkul kıymet olması durumunda ise; "126 Verilen Depozito Ve Teminatlar Hesabı"nın altında "Teminata Verilen Menkul Kıymetler" adında bir tali hesabın açılması suretiyle borçlandırılması; alacak tarafına yapılacak kayıta ise teminata verilen menkul kıymeti temsil edecek düzenleyici bir hesabın kullanılması uygun olacaktır. TDHP'de "11 Menkul Kıymetler" hesap grubunda bu işlemi yansıtacak uygun bir hesap mevcut olmadığından söz konusu hesap grubunda boş bırakılan hesap kodlarının kullanılması ile uygun bir hesabın düzenlenmesi mümkündür. Örneğin "113 Teminata Verilen Menkul Kıymetler Hesabı (-)", takas odasına menkul kıymet olarak verilen teminatın gösterimi için uygun bir hesap olacaktır.

iii. Sözleşme Değerinde ve Teminat Tutarında Meydana Gelen Değişmelerin Kaydı

01.08.2004

180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER HESABI 10.000.000.000.-

126 VERİLEN DEPOZİTO VE TEMİNATLAR HESABI

10.000.000.000.-

Günlük mutabakat sonucunda kur farkından doğan zararın kaydı
(1.550.000.TL/USD-1.450.000.TL/USD)*100.000.USD

01.08.2004

126 VERİLEN DEPOZİTO VE TEMİNATLAR HESABI 10.000.000.000. -

100 KASA HESABI

10.000.000.000.-

Aracı kuruma değişim teminatının ödenme kaydı

01.09.2004

³ Bunun yanı sıra bazı yazarların "126 Verilen Depozito ve Teminatların Hesabı" yerine "136 Diğer Çeşitli Alacaklar Hesabı" ve "127 Diğer Ticari Alacaklar Hesabı"na kullandıkları görülmektedir. (Bkz. Gündüz ve Tatal, 1995; Parlakkaya, 203). Ancak takas odasına ödenen tutar teminat niteliğinde olduğundan "136 Diğer Çeşitli Alacaklar Hesabı" ve "127 Diğer Ticari Alacaklar Hesabı"na kaydedilmesi uygun olmamaktadır. Kanımızca takas odasına ödenen teminat tutarları ister nakit ister menkul kıymet olsun sözkonusu tutarların kaydedilmesinde "126 Verilen Depozito ve Teminatlar Hesabı" kullanılmalıdır.

01.09.2004

126 VERİLEN DEPOZİTO VE TEMİNATLAR HESABI 5.000.000.000.-

380 GELECEK AYLARA AİT GELİRLER HESABI

5.000.000.000.-

Günlük mutabakat sonucunda kur farkından doğan kazancın kaydı
(1.450.000. TL/USD-1.500.000.TL/USD)*100.000.USD

Futures piyasada kar ve zararın oluşması için vade tarihi beklenmez. Her işlem günü sonunda o gün gerçekleşen işlemlerdeki fiyatlardan yola çıkılarak tespit edilen futures uzlaşma fiyatı ile bir önceki işlem günü sonu itibariyle tespit edilen futures uzlaşma fiyatı arasındaki fark, taraflar için kar ve zarar olarak hesaplarına işlenir (Uzun, a.g.e., 68).

Futures sözleşmelerin günlük olarak spot fiyatlarla değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkacak olan kâr/zarar tutarlarının muhasebeleştirilmesine ilişkin yapılacak kayıtların, sözleşmenin riskten korunma ya da spekülasyon amaçlarına yönelik olarak edinilmesine göre değişiklik arz edeceği önceki paragraflarda anlatılmıştı. Korunma işlemi, işletmenin sahip olduğu bir varlık, bir yükümlülük ya da gelecekte üstlenilecek bir taahhüt işlemi sebebiyle karşılaşılabilecek risklerin giderilmesi/azaltılması amacıyla gerçekleştirilir (Örten ve Örten, 2001: 6).

Bu sebeple futures sözleşmeye taraf olmakla korunmak istenen varlık ya da borçla ilgili vade süresince ortaya çıkacak kazanç ve kayıplar vade tarihine kadar ertelenir. Erteleme işlemi için TDHP'de vade tarihinde türev ürüne ilişkin kazancın maliyetten düşülmesine; zararın ise maliyete ilave edilmesine yardımcı olacak "180 Gelecek Aylara Ait Giderler Hesabı", "280 Gelecek Yıllara Ait Giderler Hesabı", "380 Gelecek Aylara Ait Gelirler Hesabı", "480 Gelecek Yıllara Ait Gelirler Hesabı"

adlarıyla yer alan dönem ayırıcı hesapların kullanılması gerekir. Söz konusu hesaplar hedge konusu olan kalemin maliyetinde, değerinde, gelir ya da giderinde gelecek aylarda bir düzeltme olarak yansıtılması gereken türev ürün kazanç/ zararlarının izlenmesinde kullanılabileceklerdir (Parlakaya, a.g.e., 175).

Futures sözleşme kur artış riskinden korunmak amacıyla düzenlendiğinde ortaya çıkan zarar rakamının doğrudan bir gider hesabı ile ilişkilendirilmeyip dönem ayırıcı hesaplarda izlenmesi uygun olacağından verilen örnekte zarar tutarı için "180 Gelecek Aylara Ait Giderler Hesabı" borçlandırılmıştır. Buna karşılık değerlendirme sonucu ortaya çıkan zarar başlangıç teminatını azaltıcı nitelikte olduğundan "126 Verilen Depozito ve Teminatlar Hesabı" alacaklandırılmıştır.

ikinci muhasebe kaydında ise aracı kuruma zarar tutarının ödenmiş olduğu görülmektedir. 1 Ağustos günü yapılan değerlendirme sonucunda oluşan kayıp nedeniyle teminat tutarı sürdürme teminatının altına düştüğünden⁴ (31.000.000.000.- 10.000.000.000 = 21.000.000.000. TL), değişim teminatı olarak 10.000.000.000.TL aracı kurum nezdinde açılan hesaba nakit olarak yatırılmıştır.

Üçüncü kayıta ise; değerlendirme sonucu ortaya çıkan kazanç tutarının takas odasından çekilmeyip teminat tutarına ilavesi için 126 Kodlu hesap borçlandırılmıştır.

⁴ Sürdürme Teminatı 24.800.000.000.TL. olarak hesaplanmıştır (31.000.000.000 TL. * % 80)

iv. Sözleşmenin Sona Ermesi

30.09.2004

<u>100 KASA HESABI</u>	150.000.000.000.-
<u>100.02 Yabancı Para Kasası</u>	
100.02.001 USD	
126 VERİLEN DEPOZİTO VE TEMİNATLAR HESABI	36.000.000.000.-
<u>100 KASA HESABI</u>	<u>114.000.000.000.-</u>
100.01 TL Kasası	

Sözleşme şartının yerine getirilerek 100.000.USD'nin aracı kurumdan satın alınması
(100.000.USD*1.500.000.TL/USD)

30.09.2004

<u>153 TİCARİ MALLAR HESABI</u>	160.000.000.000.-
<u>380 GELECEK AYLARA AİT GELİRLER HESABI</u>	5.000.000.000.-
180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER HESABI	10.000.000.000.
<u>100 KASA HESABI</u>	<u>155.000.000.000.</u>
<u>100.02 Yabancı Para Kasası</u>	
100.02.001 USD	

Sözleşmeden doğan kazanç ve kaybın mahsubu
(100.000.USD*1.500.000.TL/USD)

30.09.2004

<u>925 FUTUREDAN ALACAKLILAR HESABI</u>	155.000.000.000.-
"X" Firması	
<u>924 FUTUREDAN BORÇLULAR HESABI</u>	155.000.000.000.-
Futures kontratın aracı kurumu	

Futures sözleşmesinin sona ermesine ilişkin muhasebe kaydı

Örneğimizde sözleşmenin vadesi dolduğundan sözleşme konusu dövizin teslim alınması söz konusu olup teminat hesabında biriken tutar ters kayıt ile kapatılarak kalan kısmı takas odasına ödenmiştir.

İkinci kayıtta ise sözleşme bitiminde "180 Gelecek Aylara Ait Giderler Hesabı" ile "380 Gelecek Aylara Ait Gelirler Hesabı" karşılıklı olarak kapatılmış, sözleşmenin vadesi boyunca ortaya çıkan kayıp tutarı kazanç tutarından fazla olduğundan aradaki fark satın alınan ticari malın maliyetine dahil edilmek üzere "153 Ticari Mallar Hesabı"nın borcuna kaydedilmiştir. Zira sözleşmeye gelecekte döviz karşılığı satın alınacak ticari mala ilişkin döviz riskinden korunmak amacıyla taraf olun-

duğundan sözleşmeden kaynaklanan net kayıp tutarının ticari malın maliyetine dahil edilecek şekilde muhasebeleştirilmesi gerekmektedir.

Üçüncü kayıtta ise, sözleşme sona erdiğinden başlangıçta sözleşmeyi temsilen açılan nazım hesaplar ters kayıt yapılmak suretiyle kapatılmıştır.

Örneğimizdeki futures sözleşmesinin sonuçları X firması açısından değerlendirildiğinde, firmanın futures sözleşmesi satın alması dolayısıyla maruz kaldığı net kayıp tutarının 5.000.000.000. TL olarak gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu tutar, sözleşmenin aylar itibarıyla değerlemeye tabi tutulması sonucunda ortaya çıkan net kayıp tutarını ifade etmektedir. Şayet

firma futures sözleşmesini satın almasaydı kur farkından dolayı 5.000.000.000.TL [(1.550.000. TL/USD - 1.500.000.TL/USD)* 100.000 USD] geliri söz konusu olacaktı. Sözleşme bitimindeki cari döviz kuru 1.500.000.TL/USD olarak gerçekleştiğinden, ihtiyaç duyulan döviz miktarı 150.000.000.000. TL ödenmek suretiyle sağlanacaktı. Ancak aylık dönemler itibarıyla yapılan değerlemeler neticesinde dövizin sözleşme vadesi sonunda maliyeti 155.000.000.000. TL olarak gerçekleşmiştir.

Örneğimize esas teşkil eden futures sözleşmesine spekülasyon amacı ile taraf olunması durumunda vade içerisinde değerlemeler sonucu ortaya çıkan kazanç ve kayıplar dönem ayırıcı hesaplara kaydedilmeyip, kayıp tutarları "656 Kambiyo Zararları Hesabı"nın yardımcı hesabı olarak açılacak "Futures Sözleşmeden Doğan Zararlar Hesabı"na borç, kazanç tutarları ise "646 Kambiyo Karları Hesabı"nın yardımcı hesabı olarak açılacak "Futures Sözleşmeden Doğan Karlar Hesabına" alacak olarak kaydedilmelidir. Spekülatif amaçla futures sözleşmelere taraf olunması durumunda sözleşmenin vadesi sona erdiğinde ya da vadeden önce sözleşmenin kapatılması durumunda kesinleşen kazanç ya da kayıp tutarının cari dönemin gelir ya da gider hesaplarına yansıtılacağı daha önceki bölümlerde de açıklanmıştır.

V. Sonuç

Dünyada geniş ölçüde uygulama alanına sahip olan futures sözleşmeler, risk yönetimi aracı olma, fiyatlara ilişkin yol gösterici olma, kaldıraç etkisinden faydalanma gibi çeşitli faydalar sağlamaktadır. Ayrıca futures piyasalar, tarafların yükümlülüklerini yerine getirmeleri, takas odaları tarafından garanti altına alınmış olması sebebiyle güvenilirliği yüksek piyasalardır. Aynı zamanda futures piyasaların riski azaltarak finansal planlama yapılmasına olanak vermesi ve sözleşme konusu mal ya da finansal ürünün kalitesinde standart sağlanması dolayısıyla kalite konusundaki endişeleri gidermek gibi olumlu katkıları da bulunmaktadır.

Ancak sayılan faydalarına rağmen ülkemizde futures sözleşmelerin işlem hacmi

düşük kalmıştır. İşlem hacminin düşük seviyede gerçekleşmesinin önemli sebeplerinden biri işlem yapacak kişi ya da kuruluşların futures piyasa ve işleyişi hakkında gerekli bilgilere sahip olmaması, bir diğeri de türev araçlara ilişkin vergilendirme ve muhasebe düzenlemelerinin yeterli ve açık olmayışıdır.

Futures piyasaların etkinliği, yeterli sayıda yatırımcının bu piyasalara katılımı ile gerçekleşecektir. Bunun için futures sözleşmelerin yatırımcılar tarafından kullanılmasının teşvik edilmesi gerekmektedir. Yatırımcıların bu piyasaya yönelmesi ise öncelikle fiyatların spot piyasada güvenilir şekilde belirlenmesine bağlı olacaktır. Bunun yanında futures işlemlere özgü muhasebeleştirilme esaslarına ilişkin düzenlemelerin yapılmasının futures sözleşmelerin risk yönetimi aracı olarak tercih edilmesinde önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu amaçla çalışmada futures sözleşmelere ilişkin işlemlerin muhasebeleştirilmesi bir örnek vasıtasıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca muhasebeleştirme işlemlerinde karşılaşılabilecek sorunlara mevcut düzenlemeler ışığında çözüm oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunlardan özellikle sözleşmeye taraf olunduğu anda yapılması gereken muhasebe kaydı ile takas odasına başlangıçta ödenen teminatlarla ilgili yapılması gereken muhasebe kaydı önem taşımaktadır.

Sözleşmeye taraf olunduğu anda sözleşme tutarı ile ilgili herhangi bir değer hareketi söz konusu olmadığından sözleşme değerinin muhasebeleştirilmesinde nazım hesapların kullanılmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Sözleşmenin başlangıcında ödenen teminat tutarları ile sözleşme vadesi boyunca tahakkuk eden teminat tutarlarının "126 Verilen Depozito ve Teminatlar Hesabı"nda izlenmesi uygun olacaktır. Burada özellikle üzerinde durulması gereken husus, başlangıçta takas odasına Ödenen teminatın menkul kıymet olması durumunda işlemin özünü yansıtacak uygun bir hesabın kullanılması gereğidir. Zira SPK 'nın konuyla ilgili tebliğinde bu hususu açıklığa kavuşturacak bir ibare bulunmamaktadır. Başlangıç teminatının

menkul kıymet olması durumunda alacak kaydı yapılacak hesabın teminata verilen menkul kıymeti temsil etmek üzere oluşturulacak düzenleyici bir hesap olması uygun olacaktır. Bunun için Menkul Kıymetler hesap grubunda boş olan 113 kodu ile, "Teminata Verilen Menkul Kıymetler Hesabı" tanımlanarak kullanılabilir.

Ülkemizde muhasebe standartları çıkartma yetkisi ile yetkilendirilmiş tek kuruluş olması sebebi ile, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu'nun gerekli düzenlemeleri yaparak futures işlemlere ilişkin muhasebe esaslarına açıklık getirmesi uygun olacaktır. Söz konusu düzenlemeler yapılırken, yukarıda değinilen hususların da göz önünde bulundurulması faydalı olacaktır.

Kaynakça

Akçan, Ahmet, Futures Piyasaların Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Model Önerisi, Vergi Dünyası, Sayı: 248, Nisan 2002.

Brealey, Richard A., Stewart C. Myers ve Alan J. Marcus, İşletme Finansının Temelleri, (Çevirenler: Ünal Bozkurt, Türkan Arıkan ve Hatice Doğukanlı, Literatür Yayıncılık, 3. Basım, İstanbul, 2001.

Ceylan, Ali, Finansal Teknikler, Ekin Kitabevi, Bursa, 2002.

Çetin, Tuncay, Futures İşlemler ve Vergisel Boyutu, TURMOB Sirküler Rapor Serisi, Haziran, 1999.

Gündüz, Lokman ve Mehmet Tural, Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi: Türkiye

Uygulaması Üzerine Bir Öneri, Türkiye Bankalar Birliği Yayını No: 193, İstanbul, 1995.
Heper, Fethi ve Filiz Ekinci, ABD' de Türev Ürünlerin Vergilendirilmesi ve Türkiye Açısından Değerlendirme, Yaklaşım, Yıl 2, Sayı: 138, Haziran, 2004.

Karahan, Kemal, Uluslararası Muhasebe Standartları Kapsamında Finansal Araçların Mali Tablolarda Gösterimi Ve Değerlemesine İlişkin Esaslar, SPK Yeterlilik Etüdü, Ankara, Ekim-2002.

Kolb, Robert W., Understanding Futures Markets, Simon and Schuster, Third Edition, 1995.

Örten, Remzi ve İpek Örten, Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları, Gazi Kitabevi, Ankara, 2001.

Parlakkaya, Raif, Finansal Türev Ürünler İle Mali Risk Yönetimi ve Muhasebe Uygulamaları, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

Selvi, Yakup, Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi, ARC Yayınları 5, İstanbul, 2000.

Shapiro, Alan C, Foundations Of Multinational Financial Management, Prentice-Hall International, Allyn and Bacon, Third Edition, U.S.A., 1998.

Taş, Oktay, FASB'ın 133 Sayılı Finansal Türev Ürünler ve Riskten Korunma İşlemlerinin Muhasebesi Adlı Standardının Getirdiği Yeni Kurallar, Öneri, C.5, Ocak 2002.

Yayla, Adnan Menderes ve Umurcan Gago, Futures ve Opsiyon Sözleşmelerinin Vergilendirilmesi, Active, Ekim-Kasım 2000.

www.vob.org.tr/vob/turkish/mevzuat/spk/muhasebe.htm,

SPK, Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinin Muhasebesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ, Seri: XI, No: 19.

MUFAD – MUHASEBE ve FİNANSMAN DERGİSİNE ABONE OLUNUZ

Yıllık abone bedeli

- ✓ Öğretim üyeleri ve yardımcıları için
- ✓ Başkaları için

25 milyon TL.

30 milyon TL.

Banka Hesabı: Osmanbey İş Bankası 304400-233888

Not: Banka dekontunun fotokopisinin Dergi adresine postalanması ricaı ile.